

ТРОЛІНГ У ПОЛІТИЧНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ: МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню проблем української політичної комунікації, опосередкованої через інтернет. У центрі уваги постало явище тролінгу, що є вираженням вербальної агресії та провокативної поведінки в політичному дискурсі. Простежено репрезентативні форми тролінгу як у неофіційній, так і в офіційній комунікації на матеріалі офіційних заяв і коментарів Міністерства закордонних справ України. Виявлено основні мовні засоби представлення вербальної агресії у віртуально-опосередкованому політичному дискурсі.

Ключові слова: політичний дискурс, політична комунікація, віртуальна комунікація, тролінг, вербальна агресія.

Кондратенко Н. В. Троллинг в политическом интернет-дискурсе: языковые средства репрезентации. – Статья.

Статья посвящена исследованию проблем украинской политической коммуникации, опосредованной через интернет. Внимание акцентировано на явлении троллинга, являющемся выражением вербальной агрессии и провокативного поведения в политическом дискурсе. Представлены основные формы троллинга в неофициальной и официальной коммуникации на материале официальных заявлений и комментариев Министерства иностранных дел Украины. Описаны языковые средства репрезентации вербальной агрессии в виртуально-опосредованном политическом дискурсе.

Ключевые слова: политический дискурс, политическая коммуникация, виртуальная коммуникация, троллинг, вербальная агрессия.

Kondratenko N. V. Trolling the Internet in political discourse: linguistic means of representation. – Article.

The article is devoted to the problems of Ukrainian political communication mediated via the Internet. The focus there was trolling phenomenon that is an expression of verbal aggression and provocative behavior in political discourse. Traces representative form of trolling in official communication on the material of official statements and comments of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. The basic language means presenting verbal aggression in the virtual-mediated political discourse.

Key words: political discourse, political communication, virtual communication, trolling, verbal aggression.

Синкретичність і міждисциплінарність мовознавства антропоцентричної парадигми зумовлюють активний розвиток нових наукових галузей, серед яких однією з пріоритетних вважаємо політичну лінгвістику. Предметом дослідження політичної лінгвістики є політичний дискурс, який має інституційний характер і потрактований як комплекс вербальних і невербальних знакових елементів, що функціонують у ситуації комунікативної взаємодії мовця та реципієнта та мають політичну маркованість. Як мінімум, один із компонентів політичного дискурсу має стосуватися політичної сфери або за критеріями суб'єктності, або тематичності, або функційності, або результативності, або інтенційності. О. Шейгал зазначає: «Логічно ґрунтуватися на широкому потрактуванні політичної комунікації, що містить всі мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких належать до сфери політики» [5, с. 23], тобто наявність навіть одного критерію уможливило розгляд мовленнєвого утворення як політичного дискурсу.

Форми взаємодії мовця та реципієнтів у політичному дискурсі досить різноманітні, проте їх об'єднує одна риса: сучасна українська політична комунікація характеризується дистанційованістю від реципієнтів: адресати отримують інформацію здебільшого через ЗМІ, при цьому основним каналом її поширення слугує інтернет. Відсутність просторових і часових меж, а також можливість анонімного спілкування приваблюють тих, хто бере участь в обговоренні політичних подій і конкретних політиків. Усі можливості інтернет-комунікації активно використовуються в політичному дискурсі, звідси й подання офіційних повідомлень політичної тематики на інтернет-порталах та офіційних сайтах, наявність сторінок відомих політиків у соцмережах, спілкування та форуми на політичні теми тощо. Безумовно, загальні тенденції інтернет-комунікації віддзеркалено і в межах тих виявів спілкування, що належать до політичного дискурсу. Одним із таких виявів є тролінг, що переважно представлений в анонімному спілкуванні на форумах і в соцмережах та відрізняється відверто агресивним і провокативним характером. Він є одним із засобів вер-

бальної агресії та потребує ґрунтовного вивчення в межах політичного дискурсу.

Проблеми політичної лінгвістики мають тривалу історію дослідження як у зарубіжному мовознавстві (А. Баранов, Р. Водак, І. Іссерс, Ю. Караулов, Е. Лассан, А. Чудінов, О. Шейгал та ін.), так і в україністиці (А. Загнітко, Н. Петлюченко, К. Серажим, Л. Синельникова, Л. Славова, Л. Стрій та ін.). Переважно це загальні питання термінології науки та категорій політичного дискурсу; формування та розвитку політичної лінгвістики; сугестивних і лінгвопрагматичних проблем політичної взаємодії. Меншою мірою у мовознавстві висвітлено питання інтернет-комунікації (Н. Асмус, О. Горошко, Л. Іванов, Л. Компанцева, О. Лутовінова, Л. Щипіцина та ін.), а тролінг як вияв вербальної агресії в політичному дискурсі загалом не ставав об'єктом мовознавчих досліджень. Поодинокі наукові розвідки висвітлюють поняття тролінгу як явища інтернет-комунікації, поширене в соцмережах (Р. Внебратних, І. Ксенофонтowa, Л. Семенов, Г. Шушаріна та ін.), але не в політичній комунікації.

Мета статті полягає у визначенні поняття тролінгу та виявленні специфіки його функціонування в політичному дискурсі; що зумовило розв'язання таких завдань: з'ясувати поняття тролінгу, простежити специфіку цього явища в політичному дискурсі, проаналізувати мовні засоби репрезентації тролінгу в українській політичній комунікації. Матеріалом дослідження слугували тексти офіційних коментарів та заяв українського Міністерства закордонних справ.

Дослідження комунікативної взаємодії, опосередкованої через інтернет, набуває популярності та поширення в політичному дискурсі. Вибір віртуального простору для політичної комунікації зумовлений його особливостями. О. Горошко зазначає, що особливості віртуального простору уможливають його використання як «експериментального комунікативного майданчика XXI ст., що дає змогу реалізовувати найбільш фантастичні комунікативні практики та прагнення» [2], і цей факт пояснює активне залучення інтернету

для репрезентації та пояснення політичних позицій, поглядів і політичного іміджу.

На думку О. Морозової, розвиток політичної інтернет-комунікації відбувається на двох напрямках: 1) перенесення або дублювання частини функцій з традиційних форм політичної комунікації для розширення можливостей її об'єктивації; 2) створення паралельних або нових мережевих форм політичної комунікації, що мають нові самостійні функції та широкі можливості їх реалізації [4, с. 159]. Основними характеристиками інтернет-комунікації є: електронна форма існування тексту, гіпертекстуальність, мультимедійність, інтерактивність, синхронність / асинхронність, змінність кількості та вираженості комунікантів [6, с. 59], серед яких у політичному дискурсі всі ознаки є релевантними. На нашу думку, особливо важливим критерієм є анонімність, що дає змогу обговорювати гострі проблеми, не викриваючи власну особистість. Крім того, інтернет-спілкування майже не має обмежень, тобто «перевага інтернет-комунікацій полягає в тому, що вони надають еквівалентні можливості для політичної участі всім користувачам незалежно від матеріального стану чи соціального статусу» [3, с. 71]. Ці причини є підґрунтям для активного поширення такого явища віртуального спілкування, як тролінг, що останнім часом фіксуємо не лише у спілкуванні в соцмережах, а й в офіційних формах політичного дискурсу. При цьому тролінг вже не пов'язують виключно з віртуальним простором, а використовують це поняття на позначення провокативної поведінки в публічній комунікації, зокрема в політиці, напр., О. Ляшко звертається до В. Гондаревої під час засідання Верховної Ради: *«Шановна Валерія Олексіївна, так приємно задати питання крайньому банкіру всіх часів і народів. Але в мене, шановна, дороженька моя, занадто дороженька для українців, у мене до вас дуже просте питання – ви Конституцію читали? Ви статтю 99 Конституції читали, де обов'язок НБУ – забезпечення грошової одиниці є головною функцією. А ви розкажете, що пенсіонери і свята винні у девальвації»* (dero.ua, 05.02.2016 р.). Хоч мовленнєва провокація мала місце в безпосередньому публічному спілкуванні, поширення її для масового адресата відбулося через мережу Інтернет. За таких умов не йдеться про анонімність, навпаки, політики-мовці, виступаючи у функції «тролів», виконують комунікативні ролі провокатора і скандаліста. Один із дослідників інтернет-комунікації Р. Внебрачних вважає, що тролінг набув «статусу значущого психологічного феномену, що здійснює деструктивний вплив як на індивідів – об'єктів впливу, так і на атмосферу комунікативної взаємодії віртуальної спільноти» [1, с. 50]. Зважаючи на це, масштабне застосування тролінгу цілком зрозуміло. Прийоми, характерні для інтернет-комунікації, використовуються і в безпосередньому спілкуванні.

Р. Внебрачних пропонує типологію «рольового тролінгу» як форми соціальної агресії, виокремлюючи чотири типи поведінкових моделей. По-перше, «троль-коментатор», дії якого пов'язані з поданням великої за обсягом, розгорнутої інформації, що є достовірною, проте надлишковою, тому знижує інтерес учасників дискусії, хоч і привертає увагу до мовця; по-друге, «троль-провокатор» характеризується агресивною мовленнєвою поведінкою, його спілкування супроводжується образами, звинуваченнями, провокативними заявами; «троль – герой-коханець» провокує жінок на інтимне спілкування через компліменти та «вербальне залицяння», заважаючи основній комунікації; по-четверте, «троль-радник», який дає безглузді

поради та коментарі, провокуючи адресатів до безмістовного спілкування та вербальної агресії [1, с. 50–51]. На нашу думку, для політичного дискурсу характерна модель поведінки «троль-провокатор», що передбачає відповідні мовні прийоми і засоби. Так, Т. Чорновол на своїй сторінці у соцмережі ФейсБук на адресу О. Ляшка подає такий коментар: *«Це ж як пофортити «борцеві» – щойно в понеділок отримав по мармизі від ворога з оптоблоку, а тут – цілий букет: і Юля з провальною акцією під московський «шатун», і якась дивна колотнеча навколо Шухевича, і медведчуківсько-тимошенківського шпіона викрив... А головне все це так вчасно, коли на ринок популярності вийшов новий галасливий гравець Саакашвілі. Він поки що починає грати в другій лізі разом з різними позапарламентськими лузерами на зразок Грищенка»* (Запис від 17.11.2016 р.). Текст насичений жаргонізмами та сленгізмами, а мовлення має яскраво виражений суб'єктивний характер. Мовець виступає експліцитно, формулюючи свою позицію як провокативну, щоб привернути до себе увагу.

Ми фіксуємо елементи тролінгу і в офіційних заявах МЗС України, розміщені на офіційному сайті Міністерства. За змістом заяви з елементами тролінгу є коментарями певних подій або висловлень інших політиків, насамперед російських. На інтенційному рівні офіційний тролінг має на меті провокацію адресата до агресивних дій, насамперед це стосується ситуацій, у яких адресат раніше звинувачував (або потенційно може звинуватити мовця), тобто мовець «працює на випередження». На мовному рівні характерною рисою таких текстів є недотримання офіційно-ділової стилістики на лексичному рівні: синтаксичні конструкції та загальний характер побудови тексту відповідає вимогам, проте використані лексичні одиниці належать здебільшого до розмовно-побутового стилю, наприклад: *«Зачистка Кремлем друкованих видань та телефіру вже практично завершена. Тут офіційна і єдино правильна точка зору вже не має жодної альтернативи. Зачистка Інтернету, з огляду на останні законодавчі ініціативи в Росії, знаходиться на завершальному етапі. Тепер росіянам може бути заборонено відвідувати не лише російські, а й зарубіжні сайти, де міститься несанкціонована Кремлем інформація»* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України щодо погіршення ситуації зі свободою слова та ЗМІ в Росії, 30.04.2014 р.). Навіть у текстах офіційних заяв наявні жаргонізми та стилістично знижена лексика. У наведеному фрагменті представлено лексему, що походить з тюремного жаргону, – «зачистка».

Офіційні тексти, що містять елементи тролінгу, насичені оцінною лексикою, трапляються й метафори та епітети, що загалом не є характерним для офіційно-ділового стилю, наприклад: *«Абсолютно неприйнятними вважаємо образливі заяви В. Путіна щодо представників шахтарської професії, яким, за його словами, більше нічого не потрібно, ніж «хильнути півсклянки – і на пляж» (саме так він пояснив, чому шахтарі приїжджають відпочивати до Криму)* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України щодо окремих висловлювань Президента РФ В. Путіна в ході «прямої лінії» 17 квітня, 18.04.2014 р.). У цьому разі маємо цитування, проте для характеристик обрано саме стилістично знижений фрагмент із жаргонізмами.

Крім того, в офіційному тролінгу фіксуємо активне використання штампів та сталих зворотів. Проте не тих, що є характерними для офіційно-ділового стилю,

а розмовно-побутових, зокрема образної семантики, наприклад: *«Кремль вдавня до чергового «закручування гайок» в медійній сфері, яке загрожує остаточно поховати навіть ті залишки вільних ЗМІ, які ще залишаються в країні»* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України щодо погіршення ситуації із свободою слова та засобів масової інформації в Росії, 30.04.2014 р.). Наявні й сталі вирази, характерні для офіційних документів, проте в такому разі замість нейтрального викладу інформації, маємо оцінно марковану репрезентацію, наприклад: *«Зневажливий тон, великодержавні нотки та псевдоісторичні висновки у висловлюваннях В. Путіна свідчать про справжнє ставлення кремлівського керівництва до громадян України як до людей, за словами самого очільника Росії, «другого сорту», наочно демонструють чого варті їх цинічні запевнення у «дружбі» і «братерстві»* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України щодо окремих висловлювань Президента РФ В. Путіна в ході «прямої лінії» 17 квітня, 18.04.2014 р.). Зміна комунікативного регістру під час створення текстів офіційних заяв та коментарів є визначальною рисою політичного тролінгу.

При цьому адресатом тролінгу є не лише емоційна людина, яка реагує на текст саме так, як очікує мовець-маніпулятор. Адресатом виступає масова аудиторія, переважно високого інтелекту, оскільки має добре розуміти алюзії, порівняння, посилення на джерела, наприклад: *«По суті сьогодні в Росії побудований режим «орудівського» типу, де дозволено знати лише те, що говорить «Великий брат». Пропаганда, брехня і дезінформація в сучасній Росії виведена сьогодні на рівень державної політики»* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України щодо погіршення ситуації із свободою слова та засобів масової інформації в Росії, 30.04.2014 р.). Більше того, корис-

тувачі інтернету – це здебільшого молоде покоління та певною мірою люди середнього віку, тоді як аудиторія похилого віку надає перевагу телебаченню. І таку аудиторію складніше вразити та привернути увагу, тому використання тролінгу є виправданим. На рівні офіційного спілкування тролінг дає змогу донести реальну політичну позицію і ставлення мовця до ситуації в імпліцитній формі.

На рівні граматики у політичному дискурсі тролінг особливих рис не має, тому коментарі та заяви відповідають вимогам щодо граматичного рівня. Лише потреба у вираженні категорії адресантності змінює нейтральний виклад на індивідуалізований, звідси й численні жарти, іронія та сарказм, наприклад: *«Тут – одне з двох: або ж у російських дипломатів погано з математикою, або ми є свідками свідомої маніпуляції фактами і бажання видати бажане за дійсне»* (Коментар Департаменту інформаційної політики МЗС України щодо висловлювання Постійного представника РФ при ООН В. Чуркіна про нібито визнання більшістю держав (де-юре або де-факто) входження Криму до складу Росії, 07.04.2014 р.). Синтаксична структура залишається незмінною. Вважаємо, що тролінг лише стає актуальним, але не масовим у політичній комунікації.

Тролінг є формою соціальної дії та супроводжується вербальною агресією, що виражається у використанні сленгізмів, жаргонізмів, стилістично зниженої лексики. Тролінг характерний не лише для спілкування в соцмережах та представлення політичних поглядів у віртуальному просторі, а й для офіційного листування між державами, яке має характер заяв і коментарів речників міністерства закордонних справ. Подальші перспективи дослідження полягають у потребі опису кожного типу мовленнєвої поведінки провокаторів.

Література

1. Внебратных Р. Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах / Р. Внебратных // Вестник Удмуртского университета. – Серия «Философия. Социология. Психология. Педагогика». – 2012. – Вып. 1. – С. 48–51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/trolling-kak-forma-sotsialnoy-agressii-v-virtualnyh-soobschestvah>.
2. Горошко О. Современные интернет-коммуникации: структура и основные характеристики // Современная интернет-коммуникация: структура и основные параметры : Интернет-коммуникация как новая речевая формация : [коллективная монография]. – М. : Изд-во Наука, Изд-во Флинта, 2012. – С. 9–52.
3. Ибрагимов Р. Интернет-коммуникации в публичном пространстве современной политики / Р. Ибрагимов // Вестник Забайкальского государственного университета. – 2016. – № 6. – Т. 22. – С. 69–75 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/internet-kommunikatsii-v-publichnom-prostranstve-sovremennoy-politiki>.
4. Морозова О. Политическая интернет-коммуникация: ее роль, функции и формы / О. Морозова // Политическая лингвистика. – 2011. – Вып. 1 (35). – С. 161.
5. Шейгал Е. Семантика политического дискурса : [монография] / Е. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
6. Щипицина Л. Компьютерно-опосредованная коммуникация: Лингвистический аспект анализа / Л. Щипицина. – М. : КРАСАНД, 2010. – 296 с.